

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (3) 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş tarihi | Received: 06.04.2024

Kabul tarihi | Accepted: 10.05.2024

Yayın tarihi | Published: 25.06.2024

Fəqan Tahirli

<https://orcid.org/0009-0009-8601-8650>

PhD, State Academy of Administrative Sciences under the President of the Republic of Azerbaijan, Azerbaijan, fagantahirli@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Tahirli, F. (2024). Azərbaycan Respublikasının Regional Səviyyədə Ətraf Mühitin Mühafizəsi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (3), 1814-1823.

Azərbaycan Respublikasının Regional Səviyyədə Ətraf Mühitin Mühafizəsi

Xülasə

Məqalədə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda ətraf mühitin mühafizəsində qorunan ərazilərin rolu barədə məlumat verilir. Qorunan ərazilərə turizmin inkişafına diqqət yetirmək rayonların iqtisadi və sosial tərəqqisinə təsiri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qorunular və dövlət təbiət yasaqlıqları növ müxtəlifliyini yox olmaqdan xilas edir, ölkənin və bütün dünyanın təbii irsini qoruyur. Qorunuların və dövlət təbiət yasaqlıqlarını mühafizə rejimi suyun, təmiz havanın saflığını təmin edir və digər həyati ehtiyatlara qənaət edir, eynizamanda insanların həyatı üçün sağlam ətraf mühitin formalaşır. Təbiət qorunularının və dövlət təbiət yasaqlıqlarının bazasında yaradılmış biosfer modelləri insanın təbiətlə harmoniyada inkişafının mümkünlüyünü nümayiş etdirir. Təbiət qorunularına və dövlət təbiət yasaqlıqlarına bitişik ərazilərin iqtisadiyyatı üçün vəsaitlərin cəlb edilməsi, ilk növbədə, ekoloji turizmin, ekoloji cığırın və marşrutların inkişafı ilə xarakterizə olunur. Cənub bölgəsinə turizm axının davamlı olması üçün ətraf mühitin mühafizəsi olduqca önəmli və aktual bir əhəmiyyət kəsb edir. Turizm axını yerli əhalinin iqtisadi durmuna müsbət təsir göstərdiyi danılmaz bir faktır.

Açar sözlər: Ətraf mühitin mühafizəsi, davamlı inkişaf, ekolojiya, meşələrin qorunması

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Environmental Protection at Regional Level in the Republic of Azerbaijan

Abstract

The article provides information on the role of protected areas in environmental protection in Lankaran-Astara economic region. Attention to the development of tourism in protected areas is of particular importance for the economic and social development of the regions. Reserves and state nature reserves save species diversity from extinction, protect the natural heritage of the country and the whole world. The regime of protection of reserves and state nature reserves ensures the purity of water, clean air and other vital resources, as well as a healthy environment for human life. Biosphere models created on the basis of nature reserves and state nature reserves demonstrate the possibility of human development in harmony with nature. Attracting funds for the economy of areas adjacent to nature reserves and state nature reserves is primarily characterised by the development of ecological tourism, ecological trails and routes. Environmental protection is very important and relevant for the sustainable flow of tourism to the southern region. It is an undeniable fact that the flow of tourism has a positive impact on the economic situation of the local population.

Keywords: Environmental protection, sustainable development, ecology, forest protection

Giriş

Ətraf mühitin mühafizəsi təbiət və cəmiyyət arasında tarazlığın qorunması üçün, xüsusən də zəngin təbii ehtiyatların və biomüxtəlifliyin mövcud olduğu regionlarda çox vacibdir. Azərbaycanın Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda milli parklar və dövlət təbiət qoruqları kimi xüsusi mühafizə olunan ərazilərin qorunması həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalə ətraf mühitin mühafizəsi, turizmin inkişafı və regionun ümumi iqtisadi tərəqqisi üçün mühafizə olunan ərazilərin qorunmasının vacibliyini araşdırır. Təşəbbüsləri və üzləşdiyi çətinlikləri vurğulayaraq, məqalədə uzunmüddətli ekoloji sabitliyi təmin etmək üçün davamlı təcrübələrin zəruriliyi vurğulanır.

1.Əsas Hissə

Ətraf mühitin mühafizəsi təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, təbii sərvətlərin qorunması və müvafiq önləyici işlərin aparılması əsasında təbiətlə cəmiyyətin ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsini təmin etməyə yönəlmiş dövlət və ictimai tədbirlər sistemidir. Ətraf mühitin mühafizəsi dövrümüzün ən aktual çətinliklərindən biridir. Elmi-texniki tərəqqi və ətraf mühitə artan antropogen təzyiq istər-istəməz ekoloji vəziyyətin kəskinləşməsinə səbəb oldu. Ətraf mühitin çirklənməsinin miqyasının artması ilk növbədə sənayenin inkişafı, sənaye istehsalı texnologiyalarının ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəlməməsi ilə bağlıdır. Təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi tənzimlənməsinin səmərəliliyinin zəruri şərti ekoloji hüquqpozmaların törədilməsinə görə insanların hüquqi məsuliyyətə cəlb olunmasıdır.

Ətraf mühitə vurulan zərərin qarşısını almaq üçün hüquqi tənzimlənməsi məsələləri, bəlkə də, yerli ekoloji hüquq elmində ən vacib məsələlərdən biridir. Ətraf mühitin mühafizəsi və səmərəli istifadəsi sahəsində ekoloji qanunvericiliyin səmərəliliyinin artırılması bu gün olduqca aktualdır. Hazırda maddi və prosessual hüquq normalarının tətbiqinin elmi tədqiqi qanunvericiliyin nəzəri problemlərini və çatışmazlıqlarını, habelə onun tətbiqi təcrübəsini aşkara çıxaracaq ki, bu da onların təkmilləşdirilməsinə öz töhfəsini verəcək. Bazar münasibətlərinə keçidin ilk illərində Azərbaycanda təbii sərvətlərin israfçılıq mövqeyindən istifadəsi ətraf mühitə ciddi ziyan vurdu. *“Keçmiş Sovet İttifaqının əksər respublikaları kimi, Azərbaycanda da sürətli iqtisadi inkişaf baş vermişdir ki, bu da ətraf mühitə, o cümlədən təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadəyə getdikcə daha çox mənfi təsir göstərmişdir”* (Country Environmental Analysis: Azerbaijan, November 2005, s. 116). Buna baxmayaraq Azərbaycan, son illərdə ətraf mühitin qorunması yönündə gördüyü mühim işlər bu gün öz bəhrəsini göstərmişdir. Nümunə kimi, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan 2024-cü ildə BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına ev sahibi seçilmişdir. Bu ətraf mühitin qorunmasının və ekoloji inkişafın təşkil edilməsinin böyük göstəricisidir. Keçiriləcək tədbir dünyada ən böyük və mühim tədbirlərdən biridir və Cənab Prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasətinin növbəti göstəricisidir. Azərbaycanın iqlim dəyişməsi ilə mübarizədə qoyduğu hədəf odur ki, 1990-cı il ilə müqayisədə istixana qazlarının miqdarını 2030-cu ilə qədər 35 faiz, 2040-cı ilə qədər isə 40 faiz azaldılmasıdır (Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, 2023).

Qeyd olunan amilləri nəzərə alaraq Azərbaycanın hər bölgəsində vacib olduğu kimi, ölkənin Lənkəran-Astara iqtisadi rayonudada ətraf mühitin qorunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Fərqli faktorlardan biri odur ki, sözügedən iqtisadi rayonda 13 iqlimdən 7-si mövcuddur və onun ərazisinin 26 faizi meşələrlə örtülüdür (Sothern route of Azerbaijan, 2024). Azərbaycanın cənub-şərq hissəsində yerləşən bu rayonda 6 inzibati rayon yerləşir. Onlar Astara, Cəlilabad, Lerik, Masallı, Yardımlı və Lənkərandır. İqtisadi rayonun şərq hissəsi Xəzər dənizinin sahilində, qərb və cənub hissələri isə İran İslam Respublikası ilə həmsərhəddir. İqtisadi rayonun sahəsi 6,08 min km² (Azərbaycan ərazisinin 7%-i) təşkil edir (About regions, 2021). İqtisadi rayonun landşaftını iki hissəyə bölmək olar: Lənkəran düzü və Talış dağları. Ümumiyyətlə iqlim rütubətli subtropikdir. İqtisadi rayonun əlverişli təbii şəraiti əhalinin yerləşməsinə öz təsirini göstərmişdir. *“Ölkənin meşə ehtiyatlarının 15%-i Talış dağları və Lənkəran ovalığında yerləşir”* (Forests of the Republic of Azerbaijan, 2016). Son illər Azərbaycanda ekoloji problemlərə lazımi diqqət yetirilir. Azərbaycan hökumətinin köməyi ilə bu sahədə ümumi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş ekoloji layihələr yaradılır. 8 iyun

1999-cu ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin göstərişi ilə “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu hazırlanmışdır (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999). Qnun keçən əsrin axırında hazırlanmasına baxmayaraq, öz aktuallığını itirməmişdir. Cənab Prezident İlham Əliyevin imzaladığı Qanunlar və Fərmanlara əsasən, sözügedən qanunda müəyyən dəyişiklər baş tutmuşdur. Bunlara misal olaraq, onu qeyd etmək olar ki, Elektron Hökumət İnformasiya Sistemini istifadə edərək müəyyən prosesləri asandlaşdırmaq olar (Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə E-Qanun, 2022). Bu da öz növbəsində, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 9-cu məqsədinə əməl olunmasının göstəricisidir.

Ətraf mühitin mühafizəsi dövlət ekoloji təşkilatları, 2001-ci ildə yaradılmış Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, həmçinin 2009-cu ildə yaradılmış Azərbaycanın Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən tənzimlənir. Azərbaycanda son on ildə həyata keçirilən ekoloji proqramların əsası 2003-cü ildə qoyulub. Həmin ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən iki milli proqram - “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf haqqında” və “Meşələrin bərpası və artırılması” təsdiq edilmişdir. 2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” və BMT Baş Assambleyası 2011-ci ili Beynəlxalq Meşələr İli elan edilməsi ilə əlaqədar bölgədə də bir sıra mühüm işlər həyata keçirilmişdir. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda meşələrin qanunsuz qırılması ciddi ekoloji problem kimi mühüm məsələdir. “Talış dağlarında əkin sahələri əldə etmək və kəndlər salmaq məqsədilə meşəsizləşdirmə ən çox orta dağ - meşə qurşağında aparılmışdır” (Məmmədov & Xəlilov, 2005, s. 2789).

Cədvəl.1. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu üzrə meşə sahəsi (İnzibati rayonların İcra Hakimiyyətlərinin rəsmi veb saytları)

Rayonlar	Ümumi sahəsi	Meşə sahəsi	Rayonun neçə faizini təşkil edir
Astara rayonu	66.400 hektar	37.400 hektar	56 %-ni
Cəlilabad rayonu	144.140 hektar	17.100 hektar	11, 8 %-ni
Lerik rayonu	108.400 hektar	40.320 hektar	29.1%-ni
Lənkəran rayonu	153.940 hektar	29. 000 hektar	18, 8 %-ni
Masallı rayonu	72.100 hektar	15.552 hektar	21.6 %-ni
Yardımlı rayonu	66.720 hektar	20.536 hektar	30, 7%-ni
Cəmi	607.000 hektar	157.820 hektar	26 %-ni

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda bir sıra, dövlət tərəfindən qorunan milli parklar fəaliyyət göstərir. Onlar təhsil, elm, mədəniyyət və digər məqsədlər üçün istifadə edilən təbiəti mühafizə və elmi-tədqiqat idarəsi statusuna malik olan, ərazisində xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyətli təbiət komplekslərinin yerləşdiyi ərazilərdir. Bunlara aşağıdakıları nümunə göstərmək olar:

1. Hirkan Milli Parkı;
2. Qızılağac Milli Parkı;

Cədvəl. 2. 2021-ci ilin sonuna Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda milli parkların yerləşdiyi ərazilər

Milli parkların:			
adı	yerləşdiyi ərazi	yarandığı il	ümumi sahəsi, hektar
Hirkan Milli Parkı	Lənkəran və Astara rayonları	2004	40358
Qızılağac Milli Parkı	Lənkəran, Masallı və Neftçala rayonları	2018	99060

Hirkan Milli Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə Lənkəran və Astara rayonlarının inzibati ərazisində yaradılmışdır. Burada üçüncü dövrə aid qədim relikt və endemik bitki növləri qorunur. Milli parkın yaradılmasında məqsəd Üçüncü dövrə aid relikt və endemik bitki növlərinin mühafizəsini, bu regionun Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş flora və faunasının tipik nümayəndələrinin mühafizəsini təmin etməkdən ibarətdir. Və təbii ki, parkda ictimai ekoloji maarifləndirmə, tədqiqat, turizm və istirahət üçün şərait yaradılır. Hirkan Milli Parkının ərazisinin böyük hissəsi meşələrlə örtülüdür. Ən isti ayın orta temperaturu 27 dərəcə Selsi təşkil edir. Dağ zirvəsinə doğru şərqdən qərbə doğru hərəkət etdikcə meşələrin növü açıq şəkildə dəyişir. Meşənin aşağı hissəsində şabalıdyarpaqlı palıd, dəmir ağacı, vələs və s. üstünlük təşkil edir. Daha yüksəkliklərdə bu növlər fıstıq meşələri ilə əvəz olunur. Bu bitkilərin bir hissəsi Azərbaycanın Qırmızı Kitabına daxil edilmişdir. Hirkan Milli Parkının ornitofaunası, o cümlədən qara leylək, məzar qartal, qıvrımlələk qutan, turac, Hirkan arıquşu, Talış qırqovulu, toğlugötürən də Azərbaycanın Qırmızı Kitabına daxil edilmişdir. Parkın faunası da çox müxtəlifdir. Hirkan Milli Parkının böyük hissəsi Astara rayonunda yerləşir. “Hirkan Milli Parkı müxtəlif meşə zonalarını əhatə edən təxminən 38000 hektar ərazini əhatə edən Talış dağlarında məskunlaşmışdır” (Schmidt, 2009).

99 min hektar ərazini təşkil edən Qızılağac Milli Parkı 2018-ci ildə yaradılmışdır. Qızılağac Milli Parkı “Kiçik Qızılağac Dövlət Təbiət Yasaqlığına aid torpaqlar (10 min 390 hektar), Neftçala ərazisində yerləşən dövlət ehtiyat fondu torpaqlarından ayrılan ərazi (309 hektar) və Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun (88 min 360 hektar) bazasını əhatə edir” (oxu.az, 2018). Lənkəran iqtisadi rayonu ərazisində yerləşən Qızılağac qoruğunda müxtəlif quşlar yaşayır, Hirkan Milli Parkı və Zuvand qoruğu isə relik bitkilərlə zəngindir. Qızılağac Dövlət Qoruğu 1929-cu ildə yaradılıb və ərazisi 88 min hektardır. Bu qoruqda qu quşları, qazlar, ördəklər, qızıl qaz, qarğa kimi müxtəlif quşlar qorunur. Hirkan Milli Parkı 1936-cı ildə yaradılıb və ərazisi 2900 hektardır. Qoruqda daha çox relik bitkilər - dəmirağac, şabalıd palıdı, Xəzər lələyi, azat ağacı və s. var. Zuvand qoruğu Yardımlı rayonu ərazisində yerləşir. Bu qoruğun sahəsi 15 min hektardır, burada dağ keçisi qorunur.

Ümumiyyətlə, yasaqlıqlar keçmiş Sovet respublikalarında Ümumdünya Təbiəti Mühafizə İttifaqının (IUCN) IV kateqoriyasına və ya daha tez-tez VI kateqoriya meyarlarına cavab verən qorunan ərazilərdir. Bəziləri mürəkkəb ekosistemləri, quş koloniyalarını və ya nadir bitkilərin populyasiyalarını qoruyur. Onların ölçüləri 0,5 ha ilə 6 000 000 ha arasında dəyişir. Dövlət təbiət yasaqlıqları ağac kəsmə, mədənçilik, otlaq, ovçuluq və s. kimi yerlərdə müəyyən iqtisadi fəaliyyətlərə müvəqqəti və ya daimi məhdudiyətlərin qoyulduğu ərazilərdir.

Cədvəl. 3. 2021-ci ilin sonuna Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda dövlət təbiət yasaqlıqlarının yerləşdiyi ərazilər (İnzibati rayonların İcra Hakimiyyətlərinin rəsmi veb saytları)

Adı	Yerləşdiyi ərazi	Ümumi sahəsi, hektar	Yarandığı il
Zuvand	Lerik rayonu	15000	1969
Kiçik Qızılağac	Lənkəran şəhəri	309	1978
Hirkan	Lənkəran, Astara rayonları	1553	2005
Rvarud	Lerik rayonu	510	2009

Təkcə Azərbaycanın deyil, ümumlikdə planetin ən təhlükəli tullantıları kimyəvi tullantılardır ki, bu tullantıların miqdarı hər il durmadan artır. Ağır metallar və zəhərli kimyəvi maddələr ətraf mühiti çirkləndirir və yerli əhalini zəhərləyir. Dövlət üçün, ilk növbədə millətin sağlamlığıdır, çünki vətəndaşların sağlamlığının yüksək səviyyəsi iqtisadi fəal əhalinin artmasına kömək edir. Həmçinin dövlətin marağı ekoloji reytingdə liderlik kimi özünü göstərə bilər ki, bu da öz növbəsində turistlərin, investorların artımına müsbət təsir göstərə bilər. Sahibkarlar da öz növbəsində ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların istehsalında, tabeliyində olan

işçilərin sağlamlığında maraqlı olmalıdırlar. Onlar Korporativ Sosial Məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

*Cədvəl. 4. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun inzibati ərazi vahidləri üzrə çirkab suların atılması
(milyon kub metr)*

(Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatı, 2023)

İqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidlərinin adları	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu - cəmi	1,0	0,8	1,2	1,5	1,5	1,5
o cümlədən:						
Astara rayonu	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Cəlilabad rayonu	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1
Lerik rayonu	-	-	0,0	0,1	0,1	0,1
Lənkəran rayonu	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8
Masallı rayonu	0,2	0,0	0,2	0,4	0,3	0,3
Yardımlı rayonu	-	-	0,0	0,1	0,1	0,1

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu sıx çay şəbəkəsinə malikdir. Rayonun çayları əsasən yağış sularından qidalanır. Rayonu içməli və suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədilə çaylar üzərində bir neçə su anbarları tikilmişdir. 1977-ci ildə tikilmiş Xanbulançay su anbarı Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun ən böyük su anbarıdır. Lənkəran iqtisadi rayonu müxtəlif torpaq örtüyünə malikdir. Lənkəran ovalığında buzlaq-sarı torpaq üstünlük təşkil edir. Lakin rayonun düzənlik-dağətəyi zonası meşə torpağı ilə örtülüdür. Talış dağlarında qonur dağ-meşə və dağ çəmənlikləri yayılmışdır. Qəhvəyi dağ-meşə torpaqları quru və isti iqlimlərdə formalaşır (ümumi yağıntı 400 mm, orta illik temperatur 12 °C). Bu torpaqlar iqtisadi rayonun orta dağlıq və dağətəyi zonasında 600–1200 m yüksəkliklərdə yayılmışdır.

Azərbaycanda sarı torpaqlar yalnız iqtisadi rayonun dağətəyi rayonlarında yayılmışdır və bütün rayon torpaqlarının 157,1 min hektarını və ya 1,8 faizini tutur. Bu torpaqlar Aralıq dənizi tipli rütubətli subtropik iqlimdə, orta illik temperaturu 14 °C və illik yağıntının miqdarı 1300–1900 mm (cənubda) təşkil edir. Ən çox yağıntı payız və qış mövsümünə düşür. Şabalıd palıd ağaclarının Hirkan tipli meşələrini sarı torpaqlar tutur. “Lənkəran-Astara regionunda 9,2 min ha ərazi bataqlıq zonalarının payına düşür” (Səlimova, Şahpələngova & Babayev, 2012, s. 91). Müasir dövrdə Lənkəran-Astara regionuna turist axını müsbət hadisədir. Bununla yanaşı, plansız və nəzarətsiz turist axını ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb ola bilər. İnsanlar üçün zəruri

olan havanın və suyun təmizliyi birbaşa təbiətin tarazlığından və ekoloji vəziyyətin sabitliyindən asılıdır. Təmizliyə riayət olunmayan yerlərdə epidemik xəstəliklər yarana bilər. Əsas odur ki, təbii sərvətlərimizdən düzgün istifadə edib qoruya bilək. Ətraf mühitin mühafizəsi ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, təsərrüfat və digər fəaliyyətlərin təbii ekoloji sistemlərə zərərli təsirlərinin qarşısının alınmasına, bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və təbiətdən optimal istifadənin təşkilinə yönəlmişdir. Bəzən ətraf mühitin mühafizəsi təbiətin mühafizəsi anlayışı ilə əvəz olunur. Amma təbiəti mühafizə anlayışının əhatə dairəsi ətraf mühitin mühafizəsindən daha genişdir. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri ildən-ildən aktuallaşır. Dövlət müvafiq tədbirlər görməklə ölkənin təbii sərvətlərinin qorunmasına cavabdehdir, bununla yanaşı Yer üzündə həyatı qorumaq hər bir vətəndaşın borcudur. Qoruqlar və dövlət təbiət yasaqlıqları növ müxtəlifliyini yox olmaqdan xilas edir, ölkənin və bütün dünyanın təbii irsini qoruyur. Qoruqların və dövlət təbiət yasaqlıqlarını mühafizə rejimi suyun, təmiz havanın saflığını təmin edir və digər həyati ehtiyatlara qənaət edir, eynizamanda insanların həyatı üçün sağlam ətraf mühitin formalaşır. Təbiət qoruqlarının və dövlət təbiət yasaqlıqlarının bazasında yaradılmış biosfer modelləri insanın təbiətlə harmoniyada inkişafının mümkünlüyünü nümayiş etdirir. Təbiət qoruqlarına və dövlət təbiət yasaqlıqlarına bitişik ərazilərin iqtisadiyyatı üçün vəsaitlərin cəlb edilməsi, ilk növbədə, ekoloji turizmin, ekoloji cığırın və marşrutların inkişafı ilə xarakterizə olunur. Aşağıdakı cədvəldən də görüldüyü kimi COVID-19 pandemiyası turizm axınına da mənfi təsir göstərmişdir.

Cədvəl. 5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatı, 2022

	2017	2018	2019	2020	2021
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	4 897	7 958	12 655	-	78
Astara rayonu	-	135	1 555	-	-
Cəlilabad rayonu	-	-	-	-	-
Lerik rayonu	287	3 227	6 864	-	-
Lənkəran rayonu	2 480	40	76	-	28
Masallı rayonu	2 130	4 556	4 160	-	50
Yardımlı rayonu	-	-	-	-	-

Qorunan ərazilərə turizmin inkişafına diqqət yetirmək rayonların iqtisadi və sosial tərəqqisinə təsiri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Cənub bölgəsinə turizm axının davamlı olması üçün ətraf mühitin mühafizəsi olduqca önəmli və aktual bir əhəmiyyət kəsb edir. Turizm axını

yerli əhalinin iqtisadi durmuna müsbət təsir göstərdiyi danılmaz bir faktdır. Müasir dövrdə ətraf mühitin mühafizəsi və iqlim dəyişikliyi davamlı inkişaf üçün böyük bir təhlükə törədir. İqlim dəyişikliyinə təsiri altında məşğulluğun strukturu da dəyişir: bəzi iş yerləri və peşəkar qruplar yaranır, digərləri yox olur və ya öz aktuallığını itirir. Bu şəraitdə müəssisələr əməyin və istehsalın təşkilinin yeni yollarını axtarmalı olurlar. Davamlı inkişaf yalnız dövlət, işçi və işəgötürənlərin fəal iştirakı ilə mümkündür. Bununla belə, ətraf mühitin mühafizəsində hər bir dövlətin qoruduğu Milli Parklar və meşələr, dünya əhalisi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onları qorunub saxlanması yönəmində görülən hər bir iş çox böyük vaciblik kəsb edir. Ətraf mühiti qorumaqla biz nəinki indiki nəsillərin rifahını təmin etmiş oluruq, həm də gələcək nəsillərin firavanlığı üçün miras qoyuruq.

Nəticə

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda qorunan ərazilər biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında və regionun iqtisadi artımının dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Sözügedən təbiət qoruqları təmiz suyu, təmiz havanı və həyati vacib ekosistemləri qoruyaraq, eyni zamanda təbiət yolları və marşrutları vasitəsilə davamlı turizmi təşviq edir. İnsan inkişafı ilə təbiət arasında harmoniya saxlamaqla bu təbiət qoruqları yerli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərir. Ekoloji təşəbbüslərin təşviqi yerli əhalinin həyat şəraitini birbaşa yaxşılaşdıran davamlı turizm axını təmin edir. Beləliklə, ətraf mühitin mühafizəsinə kompleks yanaşma həm regional inkişaf, həm də təbii irsin qorunması üçün əsas olaraq qalır.

Ədəbiyyat Siyahısı

About regions. (2021) Available at: https://www.azerbaijans.com/content_434_en.html

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. (2023). *COP29 2024-cü ildə Azərbaycanda keçiriləcək*. Available at: <https://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=20466>

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatı. (2022), Available at: <https://stat.gov.az/regions>.

Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (1999). Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Available at: <https://www.e-qanun.az/framework/3852>

Country Environmental Analysis: Azerbaijan. (November 2005). Asian Development Bank. Printed in the Philippines.

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə E-Qanun. (2022) Available at: <https://e-qanun.az/framework/53424>

Forests of the Republic of Azerbaijan. (2016). Ministry of Ecology and Natural Resources of Azerbaijan. Retrieved 29 January 2016.

Məmmədov, Q. Ş., Xəlilov, M. Y. (2005). *Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi*. Elm nəşriyyatı.

oxu.az. (2018). *Azərbaycanda yeni Milli Park yaradıldı*. Available at: <https://oxu.az/politics/276947>.

Schmidt, S. (2009). *Potential Analysis for Further Nature Conservation in Azerbaijan: A Spatial and Political Investment Strategy*. Geozon Science Media.

Səlimova, N. Ə., Şahpələngova, B. Ş. & Babayev Ə. İ. (2012). *Mühəndis ekologiyası: dərslik*. L. M. Həsənova. (red.). Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, ADNA.

Sothern route of Azerbaijan. (2024). Official website of the tourism in Azerbaijan Available at: <https://azerbaijan.travel/southern-route>